

самом моменту Њиховог произласка од Оца, наиме о одношају вјечног сасуштествовања и вјечног проницања Њихова Једнога Другим¹.

Поред наведене опасности која проистиче из традиционалне везаности западних богослова с учењем о „Filioque“ чему су најбољи доказ старокатолици, за енглеске богослове постоји и друга препрека за остваривање примљене одлуке о Св. Духу у смислу Васељенске цркве. На ову препреку је указао каноник Douglas за време седнице „Заједничке комисије“ у Lambeth-у 1931 године. Кад су православни делегати, који су учествовали у тој комисији, предложили англиканцима да се изјасне за избацивање „Filioque“ из симбола вере — што би се показало као логички резултат признања нелегалности тога додатка, — тада је каноник Douglas уложио енергични протест против тога, говорећи да би „изостављање „Filioque“ у обичном енглеском богослужењу учинило непотребан бол многим хиљадама простих људи“².

(Наставиће се)

Ф. Рајевски

СВ. ЈОВАН ДАМАСКИН КАО ДОГМАТИЧАР

(Наставак)

Глава трећа

ДОГМАТИЧКА ДЕЛА СВ. ЈОВАНА ДАМАСКИНА

У своме животу и раду св. Јован Дамаскин истакао се нарочито као догматичар. У већини његових дела, која смо већ прегледали и која су из разних области црквено-богословске литературе преовлађивао је догматички дух. За св. Јована Дамаскина може се рећи, да је писао поглавито догматичка дела. Од девет таквих дела, која су се сачувала под његовим именом, нека не могу бити призната потпуно као његова оригинална дела, већ само донекле и у извесном односу. Таква су дела:

¹ Д. Јакшић, *op. cit.*, стр. 52.

² Report of the joint doctrinal commission, стр. 32, cf. Н. Арсенјевъ, *Учење Англиканства* въ 39-ти „Articles of Religion“ (Ελπίς, Варшава, 1932, стр. 110—111).

У латинском преводу познато дело: „S. Joannis Damasceni expositio et declaratio fidei“,¹ које је по својој садржини потпуно сагласно са идеологијом св. Јована Дамаскина. За њега се може рећи, да га је написао неки од његових ученика на основу његових дела. Автор шаље своје „Излагање и објашњавање вере“ неком епископу од кога је добио посвећење, свакако у чин пресвитера.² Он говори у њему о поштовању икона, али зна само шест васељенских сабора,³ и то је очевидан доказ, да је оно могло бити састављено у времену иконоборства, а најдаље до седмог васељенског сабора, т.ј. између 727—787 г. То исто сведочи и само излагање вере по плану симбола, чији се текст наводи у самом почетку. „О Пресв. Тројици у једном Богу, о пореклу света и пореклу зла, о створењу човека и његовом паду, о оваплоћењу Сина Божијег, о двема природама и вољама у Христу и јединству Божанског лица, о крштењу, о последњем суду и вечном животу, о шест васељенских сабора и о иконопоштовању.

Даље, писмо епископу Захарију под насловом: 'Επιστολή τοῦ ἁγιοτάτου Πέτρου τοῦ Μανσοῦρ πρὸς Ζαχαρίαν ἐπίσκοπον Λοῦρων«,⁴ и омилија под насловом: »Κεφάλαιον περὶ ἀχραντοῦ σώματος οὗ μεταλαμβάνομεν«, т.ј. глава о непорочном телу, којим се ми причешћујемо.⁵

У многим рукописима приписује се св. Јовану Дамаскину „Περὶ τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ“.⁶ Основна мисао овога дела је следећа. Тело Господа и Бога нашега, које ми примамо у евхаристији, исто је тело, које је Он примио од непорочне Богородице; које је умрло на крсту, било сахрањено и васкрсло. При излагању (ἐπανέστη) евхаристијног тела Господа Исуса Христа понавља се целокупно божанско домостројство о Његовом „вочеловеченију“, распећу на крсту, Његовој сахрани, Његовом васкрсењу, и Његовој непорочности.⁷

¹ Ibid. t. XCV, col. 417—436

² Ibid. col. 418 B.

³ Ibid. col. 435—436.

⁴ Ibid. col. 401—404.

⁵ Ibid. col. 405—414.

⁶ Ibid. col. 397—398.

⁷ Ibid. col. 409 AB.

Ова мисао својствена је, несумњиво, оригиналном делу св. Јована Дамаскина „Тачном изложењу православне вере“. У њему је она изложена просто,¹ док је у осталим делима, која смо детаљно разгледали, разјашњавана аргументирана. Али без обзира на то, и стари и нови истраживачи, изражавали су сумњу, да ова, напред поменута, дела припадају Дамаскину. Нека од њих, неки рукописи, не без разлога, приписују се авторству Петра Манасура, чију отаџбину треба тражити у литургиској области св. Јакова, одакле је узета и формула епikleза, која се налазе у овим делима.²

Св. Јовану Дамаскину приписује се још дела под насловом: *Τὸ ἅγιον ἰσχυρὸν τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ ἄζυμων* (О пресноцима).³ Под овим општим насловом наштампана су код Миње два дела, која одбацују употребљавање пресног хлеба у евхаристији.

Прво од њих, мање,⁴ претставља скраћено издање другог-великог.⁵ Ово последње, пак, дело је једног изгубљеног рада, који је био уперен против грузинских монофизита. Оно носи наслов *ἑκτὴ ἀρετὴ Ἀρμενίων*.⁶ (шеста грузинска јерес) и нема сопственог почетка. Већи део његове садржине узет је из писма познатог Мелетија, који се назива „богоносним мужем и ревносним истраживачем писанија“.⁷ На основу тога, а из разлога што св. Јован Дамаскин питање о употреби пресног хлеба у евхаристији не уводи уопште у круг својих богословских истраживања, неки стари и нови критичари одричу, да је ово дело оригинални рад св. Јована Дамаскина.⁸

Најпосле код Миња се налази дело под насловом: *Ἰσχυρὸν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπιστολὴ περὶ ἐξουσίας τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν*.⁹ (О појању и о праву везати и разрешавати). Ово дело, према мишљењу најновијих истраживача, не припада св. Јовану Дамаскину него Симеону Новом Богослову (око 966—1042 г.) познатом

¹ Ibid. t. XCIV, col. 1152 A.

² Stifenhofen. s. LIX, LXI.

³ Migne t. XCV, col. 387—396.

⁴ Ibid. col. 387—388.

⁵ Ibid. col. 389—396.

⁶ Ibid. col. 389 B.

⁷ Ibid.

⁸ Stifenhofen. S. LXI—LXII.

⁹ Migne P. S. gr. t. XCV. col. 283—304.

византијском мистичару. К. Хелл га је детаљно прегледао¹ и поново издао.

Према нашем мишљењу, дакле, познато је до данас пет несумњиво оригиналних догматичких дела св. Јована Дамаскина, и ми прелазимо на њих.

Прегледајући догматска дела св. Јована Дамаскина у општој перспективи, ми примећујемо, пре свега, неки одређени план у његовој научној делатности. Он разјашњава у почетку основне елементе, из којих је састављена и формално и материјално догматичка наука и тек после тога приступа њеној систематизацији на основу строгог веровања Васељенске цркве.

Једно, по времену свога порекла, од првих догматичких дела његових је „εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης ἀπὸ φωνῆς Ἰωάννου Ταλαίου τοῦ Δαμασκηνοῦ πρὸς Ἰωάννην τὸν οὐσιώτατον ἐπίσκοπον λαοδικεῖας“ (Елементарни увод у догмате)². Оно је посвећено лаодикијском епископу Јовану, и представља покушај разјашњења философских појмова, назива и термина, који су тесно везани са хришћанским догматским учењем. У десет мањих глава св. Јован Дамаскин говори у њему следеће: У сагласности са учењем Отаца цркве, појмови: природа (φύσις) и суштина (οὐσία) су исти. Исто тако исти су и појмови: лице (πρόσωπον) личност (πρόσωπον) и индивидуа (ἄτομος) а такође и појмови: разлика (διαφορά), својство (πότης) и особина (ιδίωμα).

Божанство је примарно биће, сваки род творова пак, нпр. анђели, чини једну природу. Супстанција је општа личност, нешто индивидуално. Разлика или својство, је то, чиме се супстанције, родови и личности одликују једни од других. Акциденције су некад оделите, а некад нису. Неоделите акциденције карактеришу индивидуално биће. Индивидуе припадају једној истој супстанцији, једном роду и виду, или различитим. Род се дели на видове. Виши род није род некаквог другог рода, јер је он највиши. Исто тако и нижи род нема под собом други вид. Виши редовни појам је појам супстанције. Он садржи у себи појмове о телесном и бестелесном. Три божанске личности су индивидуе. Појам њиховог рода је премирно и несхватљиво Божанство. На крају дела опредељују се појмови: Ἐνέργεια, καὶ ἡ θέλησις. Енергија је ефек-

¹ Види његово: „Enthusiasmus und Bubgevalt beim griechischen Monchtum“. Leipzig. 1908, s. 110 ff.

² Migne. P. S-gr. t. XCV, col. 99–112.

тивно кретање онога, ко делује. Природно страдање је (пасивно) кретање природе онога, који страда. А природна жеља је разумна тежња.

Као што ћемо видети на крају, све ово сачињава специјални предмет истраживања првог дела главног догматичког дела св. Јована Дамаскина које носи наслов „Извор знања“. Специјални, пак, богословски увод у ово дело била је: „Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Δαμασκηνοῦ διβέλλος περὶ ὀρθοῦ φρονήματος“. Књига о правом начину мишљења¹. Ово дело садржи кратко исповедање вере, изложено у 8 омањих глава. Написано је за неког монотелитског епископа, који је св. Јована Дамаскина требао да претстави дамаском митрополиту Петру. У самом почетку дела изложено је учење о Прес. Тројици. Затим се развија Христологија. Саобразно постављеном циљу, автор се нарочито зауставља на питању о двома вољама у Исусу Христу. Писац дела нарочито истиче да Христос не делује, ни само божанском вољом, као божанска природа, ни само човечанском вољом, као човечанска природа. Једна и иста личност дела по обема природама. После излагања учења о Св. Тројици пориче се додатак Петра Фулона Трисветој песни „распный ся за ны“. Ово је учињено стога, што се поменути додатком уводи четврто лице у Пресв. Троицу, или изгледа као да је Св. Троица подлежна патњама. Исто тако оповргавају се и заблуде Оригена о постању душе пре овог света, и о њиховом пресељавању, апокатагтасису. Дело се завршава исповедањем вере у авторитет шест васељенских сабора и обећањем, са клетвом, да неће имати опћења са маронитама, и да признаје власт само дамаског православног митрополита.

Питање о додатку монофизитског патријарха, антиохијског Петра Фулона (око 470 г.) Трисветој песни: „распный ся за ны“, св. Јован Дамаскин посвећује читаво дело под насловом: „ἐπιστολή πρὸς Ἰορδάνην ἀρχιμανδρίτην περὶ τρισαγίου ὁμοῦ“². Оно претставља посланицу непознатог архимандрита Јордана, кога Дамаскин хвали и благодари Богу за његове добродетељи. Затим у 28 мањих одељака оповргава додатак Петра Кнафевса, за кога каже да га је ђаво наговорио да руши црквени мир у вези с тим изложено је тринитарно учење васељенске цркве.

¹ Ibid., t. XCIV, col. 1421–1432.

² Ibid., t. XCV, col. 21–62.

Автор каже, да серафиме певају Трисвету песму, и самим тим прослављају Бога у три лица. Богонадахнути Оци, чија је реч закон, придају песму серафима не само Сину, већ свој Св. Тројици. Три пута светим ми можемо називати Божанство по његовој тројчности, а не само једно лице. Због тога ми, и песму „Свјатиј Боже, Свјатиј Крепкиј, Свјатиј Безсмртниј“, употребљавамо у односу према свима лицима Пресвете Тројице. Три пута „Свјатиј“ није суперлатив, који се односи на једно лице, него означава Тројност. Три лица су три индивидуалности једног општег основа, који чини Божанство. Реч и дух су силе (δυνάμεις) Божанства, али личне силе, које се не одвајају од Оца. Они су у Њему и односе се према Њему, као према свом Првоузроку¹. Бог је пре света. Његова Реч и дисање Речи имају због тога лично биће. Осим тога овде се истичу и следеће мисли: Два је почетак броја, три потпуни број. Три је потпуни број стога, што су у Богу три лица. Од Њега, као праузрока свих ствари, број три добио је ту особину. Отац не постаје ни од кога (ὁὐ ἐκτινος), Син се рађа од Оца, Св. Дух исходи од Оца кроз Сина — Логоса. Ако би и Св. Дух био Син Божији, онда би такав одношај могао бити настављан у бесконачност, и у место једног Сина, добили бисмо цео народ богова (δῆμος θεῶν, καὶ дух εἰ θεός*) Реч је лично рађање (γεννημα) зато је она Син. Св. Дух је лично исхођење од Оца кроз Сина, као дисање уста Божијих, која производе Реч ἐκ Πατρὸς μεν Υἱοῦ δὲ, καὶ μὴ ἐξ Υἱοῦ φς πνεύμα σόματος θεοῦ, Λόγον ἐξαγγελτικόν²).

Као што видимо, тринитарно учење, које је изложено у овом делу, по свом духу, карактеру па чак и стилу, сасвим се подудара са учењем св. Јована Дамаскина. Уцоређење Оца, Сина и Духа са човечанским духом, његовом речју и дисањем које производи реч или кроз коју реч открива себе, понавља се — као што ћемо видети у своје време — у многим несумњиво оригиналним делима св. Јована Дамаскина.

Деталнијем излагању учења о Пресв. Тројици и објашњењу важнијих питања Христологије посвећено је друго, не баш тако велико дело, које носи назив: „Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὶς ἱερῶν ὁμῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος“³. (О Пресветој

¹ Ibid., col. 40.

² Ibid., col. 60.

³ Ibid., col. 9—22.

Тројици). Садржина његова, изложена у форми питања и одговора је следећа: У сва три лица Св. Тројице је једна природа, једна воља, једна сила. У Христу су пак две природе у једном лицу. Од Оца рођен у вечности и по Божанству Он се у своје време, на несхватљив начин родио и као човек од св. Деве Марије, не нарушивши њено девичанство. Пошто је Он Син Божији, то је само Он, а не Отац и Св. Дух, постао сином човечанским. Његова лична особина је синовство. Отац и Син не образују два принципа, али они су непосредно везани један с другим. Јединење двеју природа у Христу остало је ипак тако, да се оне не помешају. Син је слика Божанства; премудрост која је све створила. Св. Дух има своје биће од Бога и јавља се људима кроз Сина као савршена слика. Живот Сина је праузрок онога што живи, он је свети извор (ἐν πνεύμα ἁγίον, ἐκ θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καὶ διὰ Υἱοῦ, πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τελεία καὶ ζωή, ζωντῶν αἰτία πηγὴ ἁγία, ἀγιότης ἁγιασμοῦ χορηγός, ἐν ᾧ φανεροῦται Θεός ὁ πατήρ ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσι. Καὶ Θεός ὁ Υἱός, ὁ διὰ πάντων. Τριάς τελεία, δόξη καὶ αἰδιότητα καὶ Βασιλεία μὴ μερίζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριούμενη).¹ У Св. Тројици постоје три лица, али једна слика, три форме, али један израз, три лица, али једна суштина, три делатности, али једна благодат, три познања, али једна слава, три имена, али једно исповедање, три исповедања али једна вера. Бог је светлост, несхватљива и неисказана, која не залази. Напоследку, у закључку, излаже се христолошко исповедање на основу никео-цариградског симбола вере, са обраћањем нарочито пажње на учење о сједињивању двеју природа у Христу без делања и мешања. На тај начин тринитарно и христолошко учење, које садржи ово дело, потпуно се подудара са учењем св. Јована Дамаскина. Али без обзира на све ово, дело о Св. Тројици у свој својој целини, и у форми питања и одговора, не даје утисак оригиналног дела св. Јована Дамаскина. Услед тога неки истраживачи (нпр. Диобуниотис) склони су да овај рад сматрају као дело једнога од ученика и следбеника св. Јована Дамаскина, које је састављено на основу његових оригиналних дела.²

Сва досад прегледана дела св. Јована Дамаскина, нарочито догматска, била су само припрема за његово главно дог-

¹ Ibid, col. 12.

² Stifenhof, s. LVIII.

матско дело. Пошто је изучио и донекле протумачио св. Писмо и научно прегледао хришћанско вероучење са философске и историјске тачке гледишта, и пошто је научно расмотрио најважнија питања из тринитарног и христолошког вероучења васељенске цркве, како са позитивне тако и са негативне стране, св. Јован Дамаскин нашао је за могућно, да приступи систематизацији свих својих дела ове врсте.

Он је ово урадио у свом најважнијем догматичком делу: „Τὸ ἐν ἁγίοις Πατέρις ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ πηγὴ γνῶσεως“ т.ј. Извор знања.¹

Сам начин систематизације одређује општи карактер овога дела, како га је замишљао и претставио сам автор. „Циљ његов састоји се у томе, да се почне философијом и да се укратко изложи у овој књизи, по могућству знање сваке врсте. Због тога то дело треба назвати: „Извором знања“.² Автор, најмањи монах и пресвитер, посветио је своје дело „Благочастивом и неустрашивом оцу Косми, епископу Мајумском“, који је по речима самог автора, и „наредио“ му да напише ово дело.³

Услед недостатака других сигурнијих доказа овом посветом може се донекле одредити и време писања „Извора Знања“, јер је Косма, примљени брат Дамаскинов, био постављен за епископа око 743 г. Према томе „Извор Знања“, могао је св. Јован да напише тек после те године, тј. у последњим годинама свога живота. Ово утолико пре, ако усвојимо мишљење, да је Он умро пре 754 г.⁴ Тако се до извесног степена оправдава поглед неких истраживача, да је „Извор Знања“ завршан рад научно-литерарне делатности св. Јована Дамаскина, и да је то његово животно дело и систематски рад свих његових философско-богословских радова.⁵

У тој својој посвети Косми Мајумском, св. Јован Дамаскин показује и план свога дела. Он каже: „Пре свега ја ћу изнети све оно, што је најбоље код грчких мудраца, знајући, да ако они имају нешто вредности, то им је даровано од Бога. Јер „сваки добри дар и сваки поклон савршени одозго

¹ Migne. P. S. gr. t. XCIV, col. 521—1228.

² Ibid. col. 593.

³ Ibid. col. 524.

⁴ Бронзовъ, Т. И. пр. в. стр. XII.

⁵ Stifenhofe s. XII.

је, долази од Оца светлости“ (Јак. I. 17). „Ако има нешто противно истини — каже он даље — то је проналазак сатанске заблуде и измишљање погубног разума, као што је рекао велики у богословљу Григорије.¹

После овога он излаже богомрске јереси, да бисмо се, упознавши лаж, чвршће држали истине. Напоследку, Божијом помоћу и Његовом благодаћу он открива истинито учење, које искорењује заблуде и тера лаж, и улепшава га речима богонадахнутих пророка, богонаучених рибара и богоносних пастира и учитеља као каквим златним украсом. Речи ове истине сијају изнутра, просвећују својим зрацима оне, који долазе са потребним очишћењем, ослобођени својих сујетних помисли.²

У сагласности са наведеним речима „Извор Знања“ требао је да се разграна у три дела. То се у ствари и види. Дело се састоји из три дела: 1) Диалектике, или философске главе, 2) Историје јереси и 3) Тачног изложења православне вере“.

У истом посвећењу Косми Мајумском, св. Јован Дамаскин јасно одређује и сам карактер свога дела, с обзиром на његову самосталност и одношај ка изворима. Он каже: „Овде нема мога учења. Ја сам скупио уједно, колико сам могао, оно што је добивено радовима најсигурнијих учитеља, и изложићу ово укратко“.³ И заиста Дамаскин говори у овом случају специјално о трећем делу свог „Извора Знања“. Па ипак, наведени речи Дамаскина, према најновијим резултатима истраживања, односе се на цело дело. Узмимо нпр. први део његовог „Извора Знања“. Он се зове „Диалектиком“ (иначе философске главе). По замисли автора он треба да буде нека врста философске пропедевтике изложеним хришћанским догматама. Њену садржину он позајмљује из дела: 1) Аристотела „Κατηγορίαι“, и 2) новоплатоника Порфирија „εἰσαγωγή εἰς τὰς κατηγορίας“. Уосталом, автор, руководећи се апостолским саветом „Све испитујте, добро задржите“ (I Сол. V, 20), ниуколико није био склон, да Аристотела сматра за тринајстог апостола,⁴ и зато — користећи се његовим радовима — бринуо

¹ Разуме се Григорије Богослов, или Назијанзин, види. Migne, P. S. gr. t. XXXVI, col. 356—357.

² Ibid. t. XCIV, col. 524—525.

³ Ibid. col. 525.

⁴ Ibid. col. 1447, а у делу против Јаковита гл. 10.

се да буде добар мењач, гомилајући само право и чисто злато, и избегавајући фалсификовано“.¹ Он се користио, услед тога, незнабожачком философијом само утолико, уколико је могао да је употреби за своје богословствовање. Згодне логичке категорије за догматичко учење он је налазио увек код св. Отаца, нарочито код Григорија Назијанзина и Леонтија Византинца. На тај начин св. Јован Дамаскин, по свом философском схватању, био је аристотеловац, са наклоношћу ка новолатонизму. Али он је у свему остао покоран већ тада опредељеним догматима. Зато његова диалектика служи само као увод у излагање хришћанског вероучења и садржи ствари, које не спадају у догматику. Са друге стране, пак, св. Јован Дамаскин излазио је понекад и изван граница увода. Тако на крају своје диалектике при одређивању појмова сједињене и ипостасно сједињење, он прелази на своју омиљену христолошку тему и расветљава је у неким основним цртама, насупрот несторијанству.² Уопште, у диалектици св. Јован Дамаскин разјашњава, пре свега, философске појмове, који имају решавајући значај за хришћанско вероучење, нарочито за догмат о Пресв. Тројици и Христологији.

Полазна тачка за философска објашњења били су св. Јовану Дамаскину свеопшти појам о ономе, што јест (*τὸ ὄν*), и акцидент (*συμβεβηκός*). Супстанција је оно што има биће (постојање) у самом себи, а не у другом. Акцидент је, пак, што не може постојати само по себи, него постоји у супстанцији, као свом носиоцу. Акциденти се мењају, а супстанција остаје непроменљива.³

У овом општем одређивању појма супстанције Дамаскин се придржава Аристотела. Али у даљим својим објашњењима он се знатно удаљује од њега. Аристотел разликује две супстанције: прву и другу. Прва супстанција је — по његовом мишљењу — индивидуа, која постоји за саму себе и самим собом. Такве супстанце су нпр.: овај човек, овај коњ, а друга је суштество рада.⁴ По Дамаскину пак, назив супстанције употребљава се за означавање само друге Аристотелове суп-

¹ Ibid. col. 1117. В. У тачном изложењу православне вере, књ. 4. чл. 17.

² Ibid. col. 687, види: Тачно изложење православне вере, гл. 65—66.

³ Ibid. col. 536—537 А. В.

⁴ Aristoteles, *Κατηγορίαι* C. 3. *Περὶ ὁσμῶν*. Aristot. op. ed. Didox, Paris 1862. В. 15. 2.

станције, а за означање прве он употребљава реч ипостас (ὑπόστασις). Дамаскин изједначаје супстанцију са природом (φύσις) и формом (μορφή) и разуме под њом нижи вид (εἶδος εἰδικωτόν) који под собом има само просте индивидуе.¹ На тај начин он се приближује употребљавању речи грчких отаца, нарочито кападокијца.

Реч испостас, као технички термин Аристотелу је био непознат. Кад је он хтео, да се изрази у том смислу, онда је он означавао нешто, што заиста постоји, на супрот замишљеном.² Реч испостас ушла је у школску употребу тек за време тринитарне борбе. У време Јована Дамаскина садржина овог појма била је већ потпуно опредељена. Дамаскин га употребљава у двојаким значењу. Некад означава просто биће или суштаство, и тада се супстанција и ипостас не разликују. У том смислу оци цркве су изједначавали та два појма.³ Међутим св. Јован Дамаскин није усвојио њихову употребу. Он се њоме користио ради правилног оцењивања старих отаца, као нпр.: Кирила Александријског. Али сам он, као што је већ поменуто, разуме испостас у смислу прве Аристотелеве супстанције. Према његовом схватању испостас означава оно, што постоји само по себи, конкретну индивидуалност Петра, Павла, одређеног коња итд. У индивидуи супстанција заједно са својим акцидентима добија истинито постојање (ἐνέργεια υφ' ὧς ὀνταί)⁴. У истом смислу, у сагласности са учитељима цркве, св. Јован Дамаскин разуме и појам лица (πρόσωπον, persona). Лице пошто се састоји из супстанције и акцидента, постоји само по себи, самостално, и разликује се по броју и изражају особа, нпр.: Петар, Павле, одређени коњ.⁵ Ови примери, као и наведене три испостаси, сведочи о томе да се код Дамаскина испостас и лица потпуно поклапају тако да последњи термин код њега означају индивидуе разумне и неразумне природе. У истом значењу као испостас и лице, св. Јован Дамаскин по примеру отаца употребљава и реч индивидуа (ἄτομον).

¹ Migne, P. S. gr. t. XCIV, col. 560 D.

² Aristoteles. Περὶ κόσμου. C. 4. Aristot. op. ed. Didox. Paris 1862 B. 3. 5. 895.

³ Migne, P. S. gr. t. XCIV, col. 612 A B.

⁴ Ibid. col. 612 B· 613 A.

⁵ Ibid. col. 613 B.

Са појмом лица св. Јован Дамаскин везује и појам „ἐνυπόστατος“ (неипостасан). Овај термин у току векова битно је изменио свој значај. У сведочанствима 3, 4 и 5 века ἐνυπόστατον је у великој супротности са συμβεβηκός, означавајући биће супстанције, насупрот бићу акцидента. Доцније је овај појам добио значење ипостаси, и у христолошким споровима употребљен је обично у смислу природе (φύσις). Овај процес развића термина завршио се у време Леонтија Византијца (око 543 г.). Њему изгледа неразумљиво, да би ἐνυπόστατον могао имати и други смисао. Само автор дела о сектама (De Sectis) Теодор Раитски, који је био у зависности од Леонтија, вратио се у почетку седмог века на историско значење овог термина, и објаснио да ἐνυπόστατον означава просто биће, али да се може употребити и као ипостас, па чак и као акцидент. У овом безличном смислу, каже он, ипостасно означава оно, што не постоји само по себи, него се посматра у ипостасима. Тако, вид или природа људи не посматра у личној ипостаси него у Петру и Павлу и осталим људским приликама. Исти случај је и са оним, што се сједињава са другим по супстанцији различитим елементима у неку целину и ствара нову ипостас. Човек нпр. састављен је из душе и тела, и оба ова елемента узети оделито не називају се ипостас, него ипостасним. Према томе ипостас у личном смислу зове се оно, што постоји само по себи и што је самостално. Осим тога ипостасном зове се природа, која је сједињена са другом природом, и која је у њој добила своје биће. Из овога опет излази, да тело Господа Исуса Христа, које није постојало самостално ни у једном моменту времена, није ипостас. Оно је пре нешто ипостасно. Јер, будући примљено ипостаси Бога Речи, оно у њој постоји и имало је и има њу као своју ипостас. Исто тако употребљава се у два различита смисла и појам „неипостасан“. Он означава некад оно, што никад није било апсолутно; што не постоји. То, пак, што нема бића у самом себи, а постоји у другом, назива се акцидент.¹

Наведени примери философских објашњења, која даје св. Јован Дамаскин у првом делу свог „Извора Знања“, показују од колике је важности био овај одељак за рад и за коначно разумевање одељка: „Тачно излагање православне

¹ Ibid., col. 616 A. B. C. — 617 A.

вере“. Имајући у виду, какве је спорове, неспоразуме, таласања, немире, смутње па чак и јереси изазвало то, наиме, нетачно употребљавање израза: οὐσία, φύσις, ὑπόστασις, (и паралелних или латинских: substantia, natura, persona), у односу према Пресв. Тројици и Исусу Христу, ми ћемо потпуно схватити сву пажњу и бригу, са којом св. Јован Дамаскин разматра у свом главном догматском раду ове и друге философске појмове, који су у вези са хришћанским вероучењем.

Али ово, што се може рећи за први одељак „Извора знања“, не може се рећи за други одељак, који је посвећен јересима. Св. Јован Дамаскин дели јереси према речима ап. Павла у Кол. III. 2, на 4 разреда: 1) Варваризам; 2) Скитизам; 3) Елинизам, и 4) Јудаизам.¹ Његови подаци о јересима (њих 100) су веома кратки и општи. У првом делу позајмљује (до 80 јереси масалијанаца) готово дословно од Панарија Епифанија Кипарског, а користи се и радовима блаж. Теодорита Кирског, Тимотеја Цареградског, Софронија Јерусалимског, Леонтија Византијског и др. непознатих нам автора. Само податке о муслиманима и иконоборцима, које он сматра као 101 и 102 јерес, даје самостално².

У вези са историјом неких јереси св. Јован Дамаскин излаже и своја философско-догматичка објашњења, која се наслањају на „Диалектику“, нпр. *Ὅτι ἐστὶ καὶ οὐσίαι* (споредне супстанције), *φύσις, πρόσωπον, ὑπόστασις*, и други.³ Цео овај одељак, по примеру Епифанија Кипарског, он завршава излагањем православне вероисповести, која у себи садржи учење о Св. Тројици.⁴ Овде се користио делом александријског патријарха Евлогија (580—607 г.), одакле је узео велики део дословно и унео у свој символ.⁵

С обзиром на овакав карактер другог одељка „Извор Знања“ уживао је малу популарност. Он се ретко преписивао и штампао, свакако на основу мисли старог грчког преписивача, који је рекао: Боље је да се зна несумњиво и основно учење о истини, него ли учење заблуде.⁶

¹ Ibid., col. 677.

² Ibid., col. 764—777.

³ Ibid., col. 744—753.

⁴ Ibid., col. 777—780.

⁵ Stifenhofen S. XXII.

⁶ Migne. P. S. g. t. XCIV, col. 675.

Најважнији део „Извора Знања“ је његов трећи део. Он садржи у себи: „Тачно излагање православне вере“, које је остало и досад најбоље и најавторитетније излагање учења православне цркве.

„Тачно излагање православне вере“ представља самосталнији рад св. Јована Дамаскина него његова прва два одељка „Извора Знања“. У њему нема великих и дословних позајмљивања од других автора, као у „Диалектици“ и „Историји јереси“. Али ни „Тачно излагање православне вере“ не може се назвати потпуно оригиналним радом св. Јована Дамаскина. Његове речи: „Овде нема ништа мога“¹, које су биле обична реторска хипербола у устима побожног и скромног писца, показују ипак тачну истину о његовом делу.

Последњи део трилогије св. Јована Дамаскина је одлична синтеза васељенско-хришћанског вероучења, које је изражено речима учитеља цркве и васељенских сабора. У садашње време „Тачно излагање православне вере“ дели се на 4 књиге, које садрже 100 глава. Самом Дамаскину припада само подела на главе. Што се тиче пак броја глава, на које је автор поделио своје дело, научници-истраживачи се разилазе у мишљењима. По једнима било је 52, а по другима 100, т. ј. колико се и сад показује.

Што се тиче поделе на 4 књиге, оно не припада св. Јовану Дамаскину, већ је дело доцнијег времена. Ове поделе нема ни у првом грчком издању (Веронском 2431 г.) ни у најстаријим манускриптима првог латинског превода, који су издати за време рата Евгенија III (1343—1153). Може се мислити, да се оно појавило први пут код схоластика. Општа садржина „Тачног излагања православне вере“ је ова: У првој књизи говори се о Богу, Његовој несхватљивости, о бићу, јединству, тројности лица у Богу, Његовим својствима; у другој о створењу уопште, о анђелима, о видљивом свету, човеку и о Божијем промислу; у трећој о ваплоћењу Бога Речи, и у четвртој о прослављању Богочовека, о крштењу, евхаристији, поштовању св. мошти и о постојању зла и т. д.

(Наставиће се)

Синђел Серафим

¹ Ibid., col. 525.